

Радослав Гађиновић*

Институт за политичке студије, Београд

ДРУШТВЕНА СУШТИНА РАТА**

Сажетак

У чланку се обрађује друштвена суштина рата, а сам феномен рата се анализира са историјског аспекта и то: у робовласничком друштву, у античко доба, у старом Риму, у феудализму, бужоаско схватање рата, схватање рата у комунистичком друштву, као и размевања рата након завршетка "хладног рата". Централно питање овог рада је дефинисање и класификација феномена рата као политичког насиља, анализирајући критички теорије о рату најуспешнијих теоретичара, као нпр. Карла Калузевића и Рајта Милса. Уважавајући њихове и многе друге теорије о рату, проблемски се анализира друштвена суштина рата на почетку XXI века. Дакле, из овог чланка се може схватити да је рат друштвени сукоб проузрокован класним, економским и политичким противречностима. Применом војне силе, као посебног облика друштвене моћи, за остваривање интереса, држава користи рат као средство за решавање спорова. Поред оружане борбе, као основног облика испољавања борбене моћи у рату се укључују и други облици отпора (морални, политички, дипломатски, економски, психолошко-пропагандни и други). Рат није изолована појава, рат је организовани облик насиља чији је интерес да се уништи противник или да му се наметну одређена решења, иако врло често агресор настоји да прикрије мотиве и намеру

* Научни сарадник у ИПС, Београд

** Рад је настао у оквиру научног пројекта "Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији (149057 Д), који се реализује у оквиру Института за политичке студије у Београду, а финансира Министарство за науку и технолошког развоја Републике Србије.

Кључне речи: рат, друштво, политика, политичко насилје, теорија, право,

Рат је одувек био предмет интересовања војних теоретичара¹⁾, а у другој половини XX века постаје и предмет научних истраживања у намери да се сазна суштина, карактеристике те да се научно интерпретира садржај те друштвене појаве. Посебну пажњу рату посвећује војна наука која настоји да осветли дубинске димензије и суштину рата као сукоба, његову феноменологију са тежиштем на утврђивању начела његове припреме и вођења.

Рат је својеврсна слика структуре, стања и односа у друштву које је њиме захваћено. Наиме, у рату се испољавају квантитет и квалитет друштвене основе и надградње конкретног друштва (одређене друштвене заједнице).

Треба претпоставити да је рат “циљ (или), сврха (или) и сам садржај политичког”. Рат је догађај који се јавља само са политичким именованем противника и са декларацијом о отвореном и експлицитном непријатељству против њега. Остаје могућност прикривања стварног циља дате организације или политичке групе, или то није пресудно нужно за изградњу односа између противника у рату.

ДЕФИНИСАЊЕ РАТА

Рат је специфични облик друштвеног сукоба – конфликта, који садржи одређене војне и највише друштвене активности. То је друштвено стање у коме оштри конфликти са неком групом споља (држава, савез држава) или оштри унутрашњи конфликти налазе излаз у оружаном сукобу.

Дакле, рат је стање целокупног друштва, не само збир битачка или кампања, у условима конфликта који се решава оружјем. У овој формулацији се не даје дефиниција рата већ једино указује на његов друштвени карактер. Дефиниције рата које се појављују у литератури, и то у оној која се у теорији рата сматра релевантном, су Клаузевицева и Рајтова. Карл Клаузевић (пруски генерал, војни писац и теоретичар, 1780 – 1831) у својој већ класичној дефи-

1) Према истраживању швајцарског научника Жан Жак Бебела, за пет и по хиљада година своје историје, човечанство је водило 14 500 ратова у којима је погинуло преко 3 600 милиона људи, уз непроцењива материјална разарања. Без обзира на то што подаци о тим питањима у теорији варирају, ове бројке су врло илустративне с аспекта учесталости рата у његовој деструктивности. (Мркић Славко, Прелевић Милош, Беговић Анте, *Теорија о рату*, ВИЗ, Београд, 1978, стр. 17).

ницији рата разликује његово *апстрактно* и *конкретно* схватање. Апстрактно, Клаузевиц рат дефинише као акт насиља чији је циљ присиљавање противника на испуњење сопствене воље. Да би ово сувише апстрактно одређење рата конкретизовао, Клаузевиц додаје да је рат политички акт, оруђе политике, наставак политичких односа, али другим средствима.²⁾ У суштини ове дефиниције јесте функционално схватање рата као посебног оруђа за постизање политичких циљева. Наведена Клаузевицева функционална дефиниција је преширока и захтева прецизирање. Наиме, поставља се питање да ли је свака употреба насиља у политичке сврхе рат, како би се то могло закључити ако би се ишло смером наведене дефиниције. Одмах се може рећи да свако политичко насиље није рат, нпр. државни удар, побуна, револуција, војна интервенција, разни облици полицијских акција, тероризам и друго нису рат, мада могу (често и јесу) његови саставни делови. Дакле, рат је примена насиља на нивоу целокупне државе, или групе држава, уз приближну међусобну равнотежу ангажованих снага сваке од зараћених страна. Ако се на нивоу државе или групе држава употребљава војска и та акција траје веома кратко, када једна страна толико доминира у војном погледу да након краткотрајне употребе насиља друга страна у сукобу губи вољу за борбу, тада се ради о војној интервенцији, а не о рату. Међутим, границе између те две категорије још увек нису научно утврђене, јер оно што је за велику силу војна интервенција, за жртву агресије је рат, па је наука пред значајним изазовима приликом процењивања настале ситуације коју треба праведно и принципијелно класификовати.

Да би се дошло до нових сазнања која доприносе дефинисању појма рата значајно је анализирати дефиницију Рајта Милса дату у његовом делу *Студија о рату*. Он тврди да се на рат, са аспекта сваке од зараћених страна, може дефинисати као крајња интензификација војних активности, психолошких напетости, правне власти и друштвене интеграције, односно да се рат може сматрати као истовремени конфликт оружаних снага, расположења становништва, правних начела и националних култура који су толико изједначени (или свака страна тако процењује) да конфликт између њих доводи до максималне интензификације сваког од тих фактора и на једној и на другој страни. *Наведена Рајтова дефиниција указује на то да је:* Рат одређени облик друштвеног конфликта изме-

2) Карл Клаузевиц, *О рату*, превод с немачког: Редакција Војног дела, Београд, 1951. стр. 41-45

ђу друштава као хомогених целина, при чему тај конфликт изазива ангажовање не само војних, већ и невојних ресурса друштва и узрокује знатну друштвену интеграцију и да се тај друштвени конфликт решава употребом оружане силе уз приближно уједначене снаге до мере која и једној и другој страни даје за право да очекује остваривање циљева.

Обе дефиниције рата – Клаузевицева, првенствено функционална и Рајтова садржајна (која инсистира на споју разних аспеката рата на војној, правној, психолошког и социјалној основи), могуће је спојити у једну: Рат је облик драстичног конфликта између политичких друштава у коме се, ради остваривања политичких циљева, на обе стране примењују сви облици насиља, а посебно организовано, масовно и у релативно дужем раздобљу оружаном насиље. Повељом ОУН рат је забрањен као средство за решавање међународних спорова. Зато се у чл. 2. тачка 4. Повеље УН истиче: “Сви чланови се у својим међународним односима уздржавају од претње силом или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности сваке државе, или на сваки други начин несагласан с циљем Уједињених нација.” “Рат је сукоб држава, војно-политичких савеза, класа, нација или других друштвених група, у коме се примењује масовно оружаном насиље, ради остваривања одређених циљева. Најважнији део рата је оружана борба, али се он води на свим пољима друштвених делатности: он је тоталан и свеобухватан.”³⁾

Међутим, рат се може дефинисати и као сукоб високог интензитета, који се изводи применом оружаног насиља, изазван политичким турбуленцијама непријатељских држава.

Савремено међународно право проглашава рат кривичним делом. Значи да отпочињање вођења рата, по међународном праву, повлачи међународну одговорност. Повеља ОУН одваја закониту од незаконите употребе силе. Прва је употреба силе у циљу одбране, док друга представља деликт који се мора осудити и санкционисати. Међутим, пракса је показала да се ова одредба међународног хуманитарног права често не поштује. Међународне правне институције су због тога покренуле питање одговорности и санкција против држава и физичких лица која носе одговорност због почињених злочина. Ово је било неопходно, а посебно из чињеница, како истиче *Николас Политис*: “Свако право, да би било

3) Милојко Стојановић, *Наука о одбрани*, Правни факултет, Београд, 1992. стр, 109

од стварне вредности, мора имати санкцију." Класична школа међународног права делила је ратове на *међународне* (оружани сукоби између суверених држава) и *грађанске* (оружани сукоби унутар суверених држава). Та подела је са правног аспекта актуелна и на почетку XXI века.

Ратови се могу класификовати на основу различитих критерију ма. *Зависно од циља, и идејнополитичке оријентације, на:* национално-ослободилачке, верске, одбрамбене, нападачке, контрареволуционарне итд. *Уважавајући* присуство организационих формација војне силе ратови се могу класификовати на *фронталне*, у којима се борбена дејства воде кроз сударе непријатеља на јасно омеђеним фронтovima и на *партизанске*. *Обзиром* на родове војске и места извођења операција ратови се деле на: копнене, поморске и ваздушне и у односу на вид борбених дејстава на: *офанзивне* и *дефанзивне*. *Зависно* од временског и просторног деловања ратови се деле на: локалне, регионалне и светске. Многи теоретичари ратове на основу друштвено-политичког карактера деле на *нападачке* и *одбрамбене*, односно *праведне* и *неправедне*: ратове са *ограниченим циљем* и *ратове са радикалним циљем*. Међутим, сваки нападачки рат – агресија на неку суверену земљу је за њу са радикалним циљем. На савремену класификацију ратова утиче низ чињеница, од којих су најбитније: сложеност услова, различитост циљева и висок степен производних снага, које омогућавају ангажовање становништва и употребу савремене технике. *Развој људског друштва* је основни чинилац који утиче на рат. Друштво је изузетно сложено, чини га много унутрашњих веза и односа,⁴⁾ и све их треба узимати у обзир када се разматра тако сложена појава каква је рат. Сваки елемент људског друштва, посебно економија (било да је реч о глобалном или ужем друштву, у границама одређене државне заједнице) утиче на рат, његове узроке, услове, ток и резултате. Након детаљног појмовног одређења на основу параметара садржаних у дефиницији, могуће је класификовати оружане сукобе уз уважавање интензитета сукоба као основног критеријума. Сходно томе, постоје три категорије оружаних сукоба.⁵⁾

4) Радомир Лукић друштво дефинише "као скупину која материјално производи(и производи нове људе) везана процесима који чине друштвену основу(односно материјалним процесима), која јој омогућује опстанак, који процеси, опет, условљавају процесе који чине друштвену наградњу." (Радомир Лукић, Основи социологије, Универзитет у Београду, 1962, стр. 275)

5) *Мањи оружани сукоб* – карактерише га више од 25 губитака у људству у борби годишње(за сваку годину у периоду трајања сукоба и мање од 100 у читавом сукобу); *Сред-*

Иако је рат у општем смислу забрањен међународним правом, постоје ратови који се тешко не могу избећи, а то су праведни, ослободилачки – одбрамбени ратови. Дакле, кад се говори о праведном рату, мисли на одбрамбене – ослободилачке ратове чије су контуре дате у међународним правним актима. Теорија праведног рата Хуга Гроцијуса (1583 -1645) кога многи теоретичари сматрају "оцем међународног права" обухвата критерије који се у литератури наводе на латинском језику и то: *jus ad bellum*, који се тиче правде у рату уопште, *jus in bellum*, који се тиче правде у рату након што је почео и *jus post bellum*, који се тиче правде у рату у завршној фази рата, по завршетку.⁶⁾

Теорија праведног рата Хуга Гроцијуса налаже да би рат био праведан, мора испунити шест захтева и то: праведан и оправдан разлог(*iusta cause*); права намера (држава мора имати намеру да води рат само због праведног и оправданог разлога); легитиман ауторитет и јавна објава(држава може ићи у рат само ако је одлука донета од стране легитимног ауторитета и донесена јавно са сазнањем људи непријатељске државе); задња опција (државе могу кренути у рат тек када се исцрпе све мирне алтернативе да би решиле сукоб, посебно преговоре на дипломатском нивоу); вероватност успеха(за државу је боље да не улази у рат ако нема могућност да промени надлазећу ситуацију) и пропорционални захтеви (само ако су ти захтеви у пропорционалном односу, тј. цена која се плаћа није превелика, ратна акција се може наставити).

Кад је у питању правда у рату након што је он почео, постоји неколико правила које се тичу спољног *jus in bellum* и то: поштовање свих међународних закона; дискриминација и неборбени имунитет; сразмера; без одмазде. Правда у рату, по завршетку рата мора бити испоштована, кроз више активности и то: сразмера и публицитет, враћање права; разликовање(цивили морају имати право на одређени имунитет од казних *jus post bellum* мера), одмерена казна; компензација(захтев за финансијском компензацијом може бити затражен, али тако да остане довољно средстава и

њи оружани сукоб – карактерише га више од 25, али мање од 1000 губитака у људству у читавом сукобу и *Рат* – карактерише га више од 1000 губитака у људству годишње за сваку годину током периода трајања сукоба(Бранкица Поткоњак – Лукић, *Одређење савремених ратних сукоба*, Војно дело, Београд, бр. 3/2007, стр. 161)

6) Златко Исаковић, *Доктрина "праведног рата" од Гроцијуса до Уједињених нација*, Војно дело, бр. 4/2003, стр. 44

ресурса да побеђена земља може започети са сопственом реконструкцијом) и рехабилитација.⁷⁾

Различити захтеви да би рат требало да буде пропорционалан одговор на претњу, у који се упушта у крајњој нужди, надајући се успеху, одражавају одговорност државника према сопственим грађанима и према државницима других земаља с истим одговорностима. Јер рат је увек насиље кога треба избегавати увек, осим када је то заиста неопходно и само где то има ефекта на поновно успостављање мира и безбедности за грађане. Одлучити се за рат у било ком другом случају значи угрозити сопствене грађане због разлога који превазилазе оно што државник грађанима дугује.⁸⁾

На почетку XXI века концепција *jus in bellum*, или праведног рата, обновљена је у новим облицима. Објава рата у безусловном или условном облику (ултиматум) јесте обавезан чин. Међутим, пошто државе настоје да избегну одговорност за започињање ратова, у многим случајевима њихови лидери покушавају да увере јавност да немају непријатељске намере, већ пријатељске, мировне, мирољубиве и сличне, према земљи која треба да буде нападнута.⁹⁾

Пошто се, ако је његов циљ праведан, рат води да би се одбранила територија и спречила окупација од стране непријатеља, улога војника је да, уважавајући међународно ратно и хуманитарно право спречи непријатељске снаге у планираној окупацији земље. Војна акција је пропорционална у оној мери колико упошљава само толику силу колика је потребна да би се обезбедили војни циљеви. Све преко тога не може бити усмерено ка војној победи, већ ка неком другом циљу који није у опису посла војника. Прављење селекције укључује одређивање само војних циљева, а то подразумева ненападање цивила или непријатељских војника који су се предали. Теорија одбрамбеног-праведног рата своје темеље има у међународном праву, било обичајном или кодификованом. Чињеница да међународно право прати праксу држава – што је обележје које се често сматра необичним – обелодањује начин на који то право обликују стварне размене између ентитета чије вође деле заједнички интерес у миру, али имају и појединачне интересе

7) Hugo Grotius, *The Law of War and Peace*, Indiannapolis: Bobbs Merrill, 1962, p 9-20

8) Пол Гилберт, *Стари и нови ратови*, Нова српска политичка мисао, Београд, бр. 1-2/2007, стр. 315-316

9) Златко Исаковић, *Доктрина "праведног рата" од Гроцијуса до Уједињених нација*, Војно дело, бр. 4/2003, стр. 554

у одржавању безбедности и моћи сопствених држава.¹⁰⁾ Резултат су два правна начела: оно које се тиче дозвољене употребе силе, како је дефинисано у Повељи УН и резолуцијама које њу интерпретирају; и оно које се односи на спровођење рата, као што је изнето у Хашкој и Женевској конвенцији и њиховим додацима. Прво се јасно односи на улогу државника или других политичких вођа, као и на улогу војника и чланова других оружаних снага. Дакле, ослободиолачки-праведни рат неминовно намеће стање у друштву у којем се сви људски и материјални ресурси стављају у функцију одбрамбеног рата.

ИСТОРИЈСКИ АСПЕКТИ СХВАТАЊА СУШТИНЕ РАТА

Историја цивилизације упозорава да је од свог настанка човек био изложен насиљу или је спроводио насиље из различитих разлога. У новије време мотиви за рат¹¹⁾ су увек политички. У свом познатом делу *"Друштвени уговор"* Жан Жак Русо је истакао да рат није "однос човека према човеку, већ државе према држави у коме појединци постају непријатељи само случајно, не као људи... већ као војници; нипошто као припадници народа, већ као његови браниоци."¹²⁾ На овим поставкама грађено је и класично ратно право. Све до XX века рат је посматран у оквиру права и као правна установа, најефикаснији пут за заштиту националних интереса.¹³⁾

Први писани текст о рату појавио се почетком 5. века пре н.е. Писац је био истакнути војни мислилац древне Кине Сун Цу Ву. Запис је гласио: *"Рат је велико државно дело од кога зависе судбина државе, њен живот и смрт."* То је прво указивање да је рат друштвена појава и да је врло значајан. Поред овог схватања било је и других. Истакнути филозоф Кине Менциоус је говорио: *"Рат*

10) Geoffrey Best, *War and Law since 1945*. Oxford, Clarendon Press, 1994, стр. 5-10.

11) *Најбрзометнија* битка у историји ратовања изведена је 9. августа 1896. године и то енглеско-немачки сукоб око превласти над Занзибаром. После 36 минута Енглези су потопили један брод, искрпали на острво одред маринаца и освојили владарев двор. *Најдуже* битка трајала је 6 година. Била је то опсада града Хеџанг – Јанг у Кини. Битка је трајала од 1268 до 1273. године. Био је то исцрпљујући сукоб Монголске војске Кублај – кана и армије краља из династије Сунг. Монголи су на крају победили. *Најкрвавија* битка била је Стаљинградска битка, са око 1 500 000 жртава. Битка је вођена између црвене армије и немачких дивизија. *Најнеравноправнија* битка била је 22 и 23. јануара 1879. године. Тада је 139 британских војника, са само 17 жртава, одбило напад 4 500 ратника Зулу племена у Роркс Дрифт – Натал - Јужна Африка (Богдан Томановић, *Освет*, Билећа, бр. 3/2009, стр. 17)

12) Жан Жак Русо, *Друштвени уговор*, превео Т. Марковић, Београд, 1949. године, стр. 14

13) Смиља Аврамов – Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 578.

је велики злочин." Вавилонци су сматрали да су сви обавезни да учествују у одбрамбеним ратовима, а у освајачким радници нису морали. У старој Индији је било супротно мишљење од Кине и Вавилоније. Рат се сматрао "вечитим поретком ствари на овом свету." Поједини мислиоци су подстрекивали на рат. Погинути у рату била је велика част. Значи да се у овом добу писало о рату, али не аналитички, већ у склопу других текстова.¹⁴⁾

Већина античких мислилаца сматрала је да је рат човеково природно стање и да су неки ратови корисни. Хераклит (око 530-470, пре н.е.) који је материјалист, указивао је на принцип противуречности, кретање и преображај, сматрао је ратове "нормалним" стањем друштвеног живота. Одобравао је ратове за стицање робова. Једне је чинио боговима, а друге људима, неке робовима, а неке слободним. Ваља знати каже Хераклит, да је рат општи, да је завада (ерис), у ствари, правда и да се све дешава на основу заваде... сама та тврдња је, вероватно, полемичка, односно уперена против Хомера који је проклињао рат и заваду: "дабогда нестало заваде међу људима и међу боговима".¹⁵⁾ Хераклит не дели ту племениту Хомерову илузију, већ пре верује да је и сама синтагма праведни рат – таутолошка. Хераклит је тврдио да је сваки рат праведан или га нема. Платон (око 427-347, пре н.е.) грчки филозоф, објективни идеалист сматра да је "рат природна особина народа" и да је ратовање стални задатак државе. Платон учача да сви ратови нису исти. Он их сврстава у две групе: унутрашње и спољне. Унутрашњи су се водили међу државницима у Грчкој. То су штетни ратови и братоубилачки. Спољним ратовима називао је ратове који су се водили између хелена и негрчких племена (варварима) за које је сматрао да су праведни. Платон је сматрао да за сваки рат треба тражити разлог.¹⁶⁾ Аристотел, слично Платону рат је сматрао природним начином стицања имовине. Аристотел (382 – 322, пре н.е.) као велики грчки филозоф и мислилац није оправдавао сваки рат. Делио их је на *пљачкашке* и *оне који обезбеђују мир*. Тукидид (око 454-око 396. пре н.е.) грчки војсковођа и непристрасни историчар у своме делу "Пелопонески рат" је указао на непомирљивост две робовласничке државе: Демократска Атина и аристократска Спарта. Њихови спорови су се решавали ратовима. По њему ратови се

14) Милојко Стојановић, *Наука о одбрани*, Правни факултет, Београд, 1992, стр. 47

15) Љубомир Стајић – Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 223

16) Милојко Стојановић, *Наука о одбрани*, Правни факултет, Београд, 1992, стр. 49

најчешће воде ради материјалне користи. Он сматра да "мир уживају они који се спремају за рат".¹⁷⁾

У *старом Риму* рат се сматрао неопходном делатношћу државе. Међутим, први пут се јављају различита гледања на рат која се уоквирују у целовитост доктрине. Јављају се прве идеје о праведним и неправедним ратовима. *Цицерон* (Цицеро, Маркус Тулиус 1006-43. пре н.е.) велики римски говорник, политичар, филозоф и писац је био један од ретких који је осуђивао рат. У својим "Филозофским списима" истиче да све проблеме треба решавати "путем преговора". Он оправдава једино одбрамбене ратове. Проповедачи раног хришћанства су посебно осуђивали рат, сматрајући да је злочин убијати. Мислиоци овог доба оправданост рата су препуштали владару (Св. Августин). Општа карактеристика њихових мисли јесте да се ратови правдају, ради интереса владајуће робовласничке класе. Они који нису владали, на ратове нису имали утицаја.

У *феудалном друштву* религија је диктирала схватање о друштвеној оправданости рата. Рат је оправдан вишом силом – божанском вољом. Тома *Аквински* (1225-1275) један је од најзначајнијих мислилаца хришћанства, школастички филозоф и теолог сматрао је да је сваки рат оправдан, под условом да га води црква. *Међутим, да би био оправдан мора испуњавати три услова:* мора постојати оправдан разлог за рат, рат мора да води владар и да би се водио рат мора да постоји ваљана намера. *Крсташке ратове* (1096-1270) црква је правдала тиме што су неверници "оскрнавили" христов гроб. Све остале религије су на сличан начин правдале рат и своје ставове формирали именованом "теолошка схватања о рату". Заједничко схватање је да је рат извор божије воље, а не одређених друштвених односа.

Николо Макијавели (1469-1527) у својем делу "Владалац" допушта владару да се бори свим расположивим средствима, а у "Размишљањима" Макијавели каже да свака држава мора да води освајачку политику, јер су сви народи себични и грабљиви. Држава треба да покори друге, пре него што други покоре њу. Политика освајања представља, у суштини, борбу државе за свој опстанак. Држава треба да започне рат онда када то њој одговара, а не њеном противнику. Јак народ не мора да тражи савезнике, јер му се они сами нуде. Јака држава побеђује зато што има снагу, али и веру у себе, колико и храбрости и одлучности. *Данте Алигијери* (1265-

17) Исто, стр. 50

1321) и Еразмо Ботердамски (1466-1536) нису правдали ратове. Сматрали су да сваки спор треба решавати у "тишини мира".¹⁸⁾

У буржоаском схватању рата влада уверење да, право сваке земље на рат постаје законито. То је, у ствари, период када долази до интеграције мањих држава у веће, али и до конфликта, који се најчешће решавају ратовима. То је имало велики утицај на развој различитих теорија о рату.

Етичка теорија је једна од првих целовитих теорија рата. Основа јој је етика - добро и зло. То је схватање које одобрава или осуђује рат. Моралистичко схватање рата гледа на рат не само да доноси материјалну корист него морално уздиже човека. Међутим, други тврде супротно. *Да је рат неморална категорија, јер односи људске жртве и наноси материјалну штету.* Они осуђују рат, али немају утицај као апологети. Апологети (онај који говори или пише одбрану - бранилац) препоручују рат као неопходност. Сматрају га "почетком високог морала", а вечити мир немогућим и штетним. Они сматрају да рат морално уздиже човека и извлачи га из учмалости и труљења. Најистакнутији представник је *Ниче и Лајбниц* који су аутори опасне реченице: *"вечити мир је могућ само на гробљу"*. Или пак Ничеова максима гласи: *"Сви добри људи су слаби, јер нису довољно јаки да буду зли."* Они тврде да свака земља свој највиши успон доживљава после жестоких ратова. Међутим, упркос својој теорији Ниче није одговоран за злочине национал-социјализма. Иако припада немачкој буржоаској филозофији, екстремни нацисти су истрзали делове Ничеове филозофије и уклапали је у нацистичку идеологију. Неки теоретичари убрајају и Хегела као представника ове теорије (*"Основе филозофије права"*). Он у том делу истиче: *"Као што ветар брани језеро од гњилежи, тако рат брани народ од трајне тишине"*.¹⁹⁾ Хегел се разликује од осталих апологета, што је сматрао да рат треба анализирати као друштвену појаву.

Биолошка теорија рата настоји да представи рат као природан биолошки закон у животу народа. По њима "Узрок рата ће се увек скривати у самој природи човека и друштва, па рат никада неће нестати на земљи док постоји човек - његов узрочник".

18) Исто, стр. 53

19) Љубомир Стајић – Радослав Гаџиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007 стр. 223. 230

Томас Хобс(1588-1679) енглески филозоф тврди да је човек чо- веку вук – *homo homini lupus est*. По њему људи желе један другога да униште, и тако долази до рата. Зато је по Хобсу "*рат природно стање*". Он тражи јаке државе, које једино могу спречити рат, и то силом.²⁰⁾ Фашизам и нацизам, посебно Хитлер су користили ову теорију. Слична схватања постоје и данас. Примењује се Дарвинова теорија, која каже: "Кроз рат јачи стичу право да продуже живот, док слабији морају да нестану." Херберт Спенсер (1838-1905) енглески филозоф и социолог о рату каже: "У рату побеђује јача група која се касније шири." Затим јача са свим неопходним институцијама, које у моћној држави спречавају рат.

Расна теорија је најгрубља биолошка теорија о рату. Она је произашла из погледа на више и ниже расе, а заснива се на природном одабирању људи, с тим што више расе доминирају. Заговорници ове теорије истичу да народ не репрезентују интелектуалне и радне способности, него природна својства(крв, раса, земља). Адолф Хитлер (1889-1945) сугерише да се читаво човечанство подели у три групе: расе које утемељују културу(Немци), расе које носе културу(азијски народи: Јапан и Кина), и расе које разарају културу(Жидови и остали народи). Најзад у Трећем рајху расизам постаје државна идеологија. Ову теорију је наставио Карл Милер("савршени човек је Немац"). Ова теорија има два значаја: *прво*, покушај да се империјалистичкој политици да биолошко значење, и *друго*, да се плански утиче на психу човека, уграђујући у њу интересе владајуће класе.

Малтузијанска теорија је добила назив по енглеском буржоаском економисти и свештенику *Томас Роберту Малтусу* (1766-1834). Он тврди да се множењем становништва у геометријској, а производња животних намирница само у аритметичкој прогресији, долази до "*Закона апсолутне пренасељености*", што доводи до глади и беде у народу. У својим радовима Малтус истиче два начина у спречавању пораста становништва, и то: *Први* – позитиван је рат, епидемије, глад и друго. *Друго* – негативан је поступак склапања брака у зрелим годинама и заговара сексуалну уздржљивост. Малтус је најснажније дефинисао рат: "Рат дејствује као један од најугицајнијих брана становништва." Следбеници Малтуса иду још даље, тврдећи да су се у ратовима појавиле све нове цивили-

20) Steve Chan, *International Relations in Perspective – The Pursuit of Security, Welfare, and Justice*, New York: Macmillan, Publishing Company, 1984, p. 108-113

зације, зато су тврдили да је рат један од најистакнутијих облика у одвијању друштвеног живота. Дакле, заговорници ове теорије сматрају да се ради прекобројног становништва траже средства за живот ван граница и да тада долази до рата. Противници ове теорије су тврдили да рат не изазивају гладни, већ они жељни богатства.²¹⁾ *Геополитичка теорија* доказује да узроци рата нису у самом друштву, у његовој класној подређености, него у недовољном животном простору. Политичко организовање (па и држава) зависи од географске средине, тла на којем живи одговарајућа заједница, величине и састава тла, географског положаја и граница са суседима. Зато држава мора обезбедити ове услове ако хоће да опстане и да се прошири. Ова теорија је нашла највећу примену у Немачкој. Хитлер је у свом делу *Моја борба* ("Mein Kampf") коју је написао у затвору 1923. године а објавио је 1925. год. писао: "Ми национал-социјалисти морамо осигурати немачком народу потребну земљу и тло у свету. Ово је једина акција која је пред Богом и нашим немачким поколењима допустила оправданост проливања крви." Без обзира на поучне примере о ратовима из прошлости који су однели десетине милиона људи, на почетку XXI века, многи војни теоретичари и политичари правдају стационирање својих снага на туђим територијама.

Комунистичка схватања о рату, насиљу и миру сврставају се у две групе сродних схватања: *социјалутопистичка* (Томас Мор, Томазо Кампанела...) и *марксистичка* (Карл Маркс, Фридрих Енгелс, Лењин, Франц Меринг.). Једна и друга група схватања полазе од критике капиталистичког друштва и његових установа за експлоатацију, нарочито, приватне својине и предлажу нови пројекат друштва без приватног власништва и економске неједнакости, као извора друштвеног зла. Док се утописти, с једне стране, залажу против рата, допуштајући само одбрамбени рат, дотле се марксисти залажу за праведне ратове: револуционарне (пролетаријата против буржоазије), ослободилачке и одбрамбене, а против су неправедних ратова, освајачких, нападачких и империјалистичких.

Један веома значајан период у људској историји представља период хладног рата у другој половини XX века. Након завршетка "*хладног рата*" у свету нема стабилног мира. Никада политичари нису више говорили о миру и безбедности, а никада као након завр-

21) Љубомир Стајић – Радослав Гаџиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 223

шетка "хладног рата" човек није био угроженији и небезбеднији. Иако је хладни рат условио трку у наоружању, он је ипак представљао један баланс између великих сила и може се речи био брана већим оружаним сукобима. Међутим, након завршетка "хладног рата" и успостављања униполарног система моћи, велики број малих земаља постаје мета насиља од стране креатора новог светског поретка и глобализације света. Дакле, агресивно понашање неких великих сила над малим и немоћним земљама, политички и војни притисци и грађански сукоби обележили су период након завршетка "хладног рата" све до почетка XXI века. "Хладни рат" је трајао све до краја осамдесетих година XX века и представљао је стање "ни рата ни мира", а два супротстављена војно-политичка и идеолошка блока (НАТО и Варшавски) развијали су модерно оружје и опрему разорне моћи у количинама какве нису забележене до тада.

Од завршетка "хладног рата" до почетка XXI века, регионални сукоби широм планете, представљају један су од највећих проблема савременог света. У 1992. години у свету је било 35 ратних сукоба, а током 1994. године у свету су вођена 34 већа оружана сукоба на 28 локација. од 1945. године у регионалним сукобима погинуло је, према проценама, више од деведесет милиона људи. Због њих је више од педесет милиона људи померено са својих огњишта.²²⁾ Велики број теоретичара сматра да ће се број сукоба увећавати и захватити и остале делове света. Разлози су веома вишеструки, између осталог и: Војно-индустријски комплекси, његови потенцијали и масовна војно-истраживачка и производна способност, запосленост радника, тржиште оружјем и високи војни буџет, (који су само у 1995. години достигли у свету око хиљаду милијарди долара) траже простор, тржиште и "потрошаче", а они се могу наћи само на просторима ратних сукоба. Техничко-технолошки развој индустрије, економије, запосленост индустријских потенцијала земаља, региона и континената, сразмерно том развоју, неће се одвијати без обезбеђења сировина и погонске енергије. Сировине и енергенти нису равномерно распоређени на земљи, што може бити озбиљан проблем да оваква индустријска машинерија правилно и ефикасно функционише. Нафта, гас, храна, вода, минералне сировине нису доступни свим земљама, што је један од битних услова да се живот несметано настави. Постоји опасност да дође до неспоразума између оних који тим богатствима распо-

22) Исто, стр. 227

лажу и оних којима су та богатства потребна, а немају их у својој земљи.

Нови светски поредак настао после “хладног рата” није створио услове за напредак и мир међу народима. Уместо “хладног рата”, успоставља се хладни мир. Политичке кризе, религиозни, етнички и други сукоби, најчешће су последице покушаја остваривања економских, националних, а понекад и најважнијих приватних интереса транснационалних компанија. На почетку XXI века свет потресају многобројни сукоби. Воде се грађански ратови, па и ратови међу државама, који се тешко заустављају и који прете да измакну контроли и прерасту у регионалне ратове. Сви већи оружани сукоби вођени током 1993. и 1994. године били су по својој суштини грађански ратови, а њихов циљ је био промена владе или контрола над појединим подручјима (територијама). Разбијањем Југославије и распадом Совјетског Савеза долази до већих оружаних сукоба због успостављања граница нових држава. Сукоби у Алжиру и Таџикистану усмерени су на смену власти, док је најновији рат у неким афричким државама мешавина територијалних захтева и жеље за сменом власти.

АСИМЕТРИЧНИ ВОЈНИ И НЕВОЈНИ ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ

Да би се разумело шта представљају асиметрични ратови, потребно је дати структуру дефиниције тог у војној терминологији још увек мало распрострањеног концепта, који, међутим, није нов када су дешавања у питању. Герила је, најпре спонтано, затим у теорији, сугерисала дефиницију асиметрије, тако што је нудила решења којим би се парирало снагама противника.

*Симетрију*²³⁾ карактерише “права пропорција”, као што је случај у архитектури. Тако, симетрија представља најмање два упоредна елемента. Асиметрија је свесно одсуство симетрије, док је дисиметрија недостатак симетрије. Дакле, асиметрија је одређенија од дисиметрије, јер је “права пропорција” одсутна а исправка није могућа. *Митолошко порекло асиметрије може се приписати младом Давиду, победнику над Филистејцем Голијатом, надамак Јерусалима. Супротстављен моћно наоружаном диву, млади пастир, да би избегао борбу, послужио се својим генијем и обичном*

23) Бартелеми Курман и Дарко Рибникар, Асиметрични ратови, НИЦ – Војска, Београд, 2003, стр. 20

праћком смртно погодио непријатеља у главу. Однос снага био је потпуно неуравнотежен, али је ипак слабији победио. У Библији је записано: "тако, помоћу праћке и камена, Давид је био јачи од Филистејца, и обори га и одузе му живот, без мача у руци." Овај догађај симболизује победу јунаштва над оружјем и ума над снагом. Са стратегијског становишта симетрија се поима као борба равноправних противника, дисиметрија као настојање једног од њих да стекне квалитативну и/или квантитативну предност, док асиметрија одговара обрнутом поступку, а то је да се искористе све слабости противника и нанесу му се што већи губици.

Дисиметрија може бити отворено испољена решеност за стварањем једне свеобухватне стратегије, која зарад постизања циља, тежи да наметне превагу у средствима. Овакву решеност обично испољавају државе, тако да се тежња дисиметрији може везивати за неку политичку одлуку. Немоћ у снагама не подразумева искључиво дисиметрију у војним средствима, већ и бољу координацију средстава за комуникацију и рат у целини. Генерално посматрано, стратегија може бити дисиметрична уколико један од противника располаже квалитетнијим командним центром, како у погледу обучености састава, тако и у погледу супериорности средстава којим се користи. Насупрот асиметрији, дисиметрија се обично повезује са стратегијом државе, а не стратегијом неке недржавне групе. То значи да наоружане групе на терену могу користити асиметрична средства, избегавајући јаке тачке противника и настојећи да се с њом сукобе у, за њега, неповољнијим околностима. Међутим, дисиметрија изискује дугорочне инвестиције с циљем да се на техничком плану постигне супериорност, што није свима доступно. Самим тим, дисиметрија остаје искључива привилегија моћних. *Асиметрија* подразумева одбијање правила борбе која намеће противник, чинећи тако све операције потпуно непредвидивим. То претпоставља истовремено коришћење снага мимо њихове основне намене и, нарочито оних који су изван сваке сумње (као што су цивили), затим оружја против којих средства заштите нису увек прилагођена (оружја за масовно уништење), метода које негирају конвенционални начин ратовања, места сукобљавања која се не могу предвидети (ужи делови градова, јавна места) и фактора изненађења, при чему је ова последња карактеристика најзначајнија. Користећи технички једноставна средства асиметрија се може поистоветити с "оружјем сиромашних", у мери у којој бројним учесницима, са веома ограниченим средствима, отвара могућност

потпуно несразмерне штете. То, међутим, не значи да је асиметрија замена која се пружа онима којима је дисиметрија недоступна. Сасвим је могуће да и моћни актери, и то потпуно свесно, одаберу стратегију асиметрије, мешајући чак овај концепт с “ратном вештином”, као да он обећава успех изнад свих очекивања, имајући у виду да је ниво ангажованих снага знатно нижи од постигнутих резултата.²⁴⁾ *Дисиметрија* може бити делотворна једино уколико противник користи средства која се могу открити и предвидети, тј. она против којих је могуће одупрети се. *И, што је дисиметрија израженија, то су асиметрична средства бројнија и тиме ефикаснија.* Може се констатовати да, што је дисиметрија већа, повећава се и поље примене асиметрије. Дакле, прапочеци асиметрије налазе се у дефанзивном отпору против надмоћнијег противника.²⁵⁾ Због својих бројних успеха, од којих су, многи постали предмет теорија, асиметрија је постала истинско оруђе рата којим је могуће не само однети значајне победе, већ нарочито, одбацити непријатеља, каткад га и сломити и трајно му се наметнути.

Резиме

Рат је сукоб држава, војно-политичких савеза, класа, нација или других друштвених група, у коме се примењује масовно оружано насиље, ради остваривања одређених циљева. Најважнији део рата је оружана борба, али се он води на свим пољима друштвених делатности, он је тоталан и свеобухватан. Ратови се могу класификовати на основу различитих критеријума. Зависно од циља, и идејно-политичке оријентације, на: национално-ослободилачке, верске, одбрамбене, нападачке, контра-револуционарне итд. Уважавајући присуство организационих формација војне силе ратови се могу класификовати на фронталне, у којима се борбена дејства воде кроз сударе непријатеља на јасно омеђеним фронтovima и на партизанске. Обзиром на родове војске и места извођења операција ратови се деле на: копнене, поморске и ваздушне и у односу на

24) Исто, стр. 23

25) Ту пример Давида, који користи посебну стратегију да би надвладао Голијата и натерао Филестејце да дигну опсаду Јерусалима, указује да је асиметрија последња брана пре самог потчињавања непријатељу. Речита је епизода када су Гали под вођством Бренуса покушали да освоје Рим. Након вишемесечне опсаде, користећи предах Римљана, Гали су се под окриљем ноћи одлучили за одсудни напад. Гуске са Капитола, посвећене Јунони, узбуниле су римску стражу и осујетиле напад. Ипак, на крају, дизање опсаде уследило је тек пошто су Римски прваци Бренусу и његовој моћној војсци исплатили велики данак, али чињеница је да би галски ратници дошли до још већег блага да су успели да загосподаре градом, што им никад није пошло за руком. (Љубомир Стајић – Радослав Гаћиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007 стр. 230)

вид борбених дејстава на: офанзивне и дефанзивне. Зависно од временског и просторног деловања ративи се деле на: локалне, регионалне и светске.

Многи теоретичари ратове на основу друштвено-политичког карактера деле на нападачке и одбрамбене, односно праведне и неправедне: ратове са ограниченим циљем и ратове са радикалним циљем. Иако је рат у општем смислу забрањен међународним правом, постоје ратови који се тешко не могу избећи, а то су праведни, ослободилачки – одбрамбени ратови. Теорија праведног рата може бити подељена на три дела, који се у литератури наводе на латинском језику и то: *jus ad bellum*, који се тиче правде у рату уопште, *jus in bellum*, који се тиче правде у рату након што је почео и *jus post bellum*, који се тиче правде у рату у завршној фази рата, по завршетку. Дакле, ослободилачки-праведни рат неминовно намеће ситуацију у друштву у којој се сви људски и материјални ресурси стављају у функцију одбрамбеног рата.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Мркић Славко, Прелевић Милош, Беговић Анте, *Теорија о рату*, ВИЗ, Београд, 1978,
- Карл Клаузевиц, *О рату*, превод с немачког: Редакција Војног дела, Београд, 1951.
- Милојко Стојановић, *Наука о одбрани*, Правни факултет, Београд, 1992.
- Радомир Лукић, *Основи социологије*, Универзитет у Београду, 1962,
- Жан Жак Русо, *Друштвени уговор*, превео Т. Марковић, Београд, 1949.
- Смиља Аврамов – Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2007
- Љубомир Стајић – Радослав Гаџиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007
- Бартеlemi Курман и Дарко Рибникар, *Асиметрични ратови*, НИЦ – Војска, Београд, 2003,
- Сун Цу Ву, *Вештина ратовања*, мала војна библиотека, Београд, 1952

Radoslav Gacinovic

Institute for Political Studies

SOCIAL NATURE OF THE WAR

Summary

The war is the conflicts of the states, military-political unions, classes, nations and other social groups, in which there are implemented mass arm violence for purpose of achievement of defined objectives. A most important part of the war is the armed battle, but it is also made in all areas of social activity, it is comprehensive and total. The wars could be classified on the basis of various criteria. Depending on the objectives and ideological-political orientation they could be classified as: national-liberating, religious, defensive, attacking, counter-revolutionary ones, etc. Taking into consideration a presence of organizational formations of the military power the wars could be classified into frontal ones, in which the military activities are made in a form of the clashes of enemy forces in clearly defined fronts and on the partisan-like ones. Regarding the branches of military and the places where the operations take place, the wars could be classified into terrestrial, naval and aerial ones. Regarding the way of military activity they could be classified into offensive and defensive ones. Regarding time and space elements of military activities the wars could be classified into: local, regional and the world ones.

*Many theoreticians classify the wars on the basis of social-political character on the attacking and defending ones, or justified and unjustified ones: the wars with limited objective and the wars with radical one. Although the war in general term has been banned by international law, there have been the wars that could hardly be avoided, and these are justified, liberating-defending wars. Theory of justified war could be classified into three parts, that are marked in literature in Latin language as: *jus ad bellum*, regarding the justice in the war in general, then *jus in bellum*, regarding the justice in the war after its start and *jus post bellum*, regarding the justice in the war in the finishing phase of the war and after the war. Shortly, liberating, justified war inevitably enforces a situation in the society in which all human and material resources are put into the function of defensive war.*

Key Words: war, society, politics, political violence, theory, law.

Овај рад је примљен ..... 2009. а прихваћен за штампу на састанку Редакције .....
..... 2009. године.